

Josef Smolík – Učitel Komenského fakulty¹

Jan Štefan

Josef Smolík – A Teacher of the Comenius Faculty For four decades, 1950–1990, Josef Smolík was a professor at the Comenius Protestant Theological Faculty in Prague. As the only one of Czech practical theologians, he taught at the faculty throughout its existence and his teaching included all basic practical-theological disciplines. He gradually published textbooks of liturgics (*Some Chapters from the Liturgics*, 1960), catechetics (*Commitment of Baptism*, 1974), homiletics (*Joy of the Word*, 1983) and poimenics (*Pastoral Care*, 1991). Smolík's theological works culminate in the theological encyclopedia *Introduction to the Study of Theology* (1978) and in the ecumenically conceived practical ecclesiology *Christ and His People* (1997). He applied the achievements of his academic theology to ecclesiastical practice in a small catechetical handbook *The Way of Life* (1968) and in two volumes of the liturgical book (*Agenda I*, 1983; *II*, 1988). He paid constant attention to Historical Theology, especially the theology of the Unity of Brethren (*Preaching in the Reformation*, 1954; *Jan Augusta*, 1984) and of his theological masters and colleagues (*Teachers of the Comenius Faculty*, 1989; *J. L. Hromádka. His Life and His Work*, 1989/1991). Several generations of Czechs interested in modern theology drew on the monograph *Current Attempts to Interpret the Gospel* (1966–1993, five editions). The jubilee lecture is an attempt to present the binding heritage of Josef Smolík in all its amplitude, enriched with personal memories of our unforgettable teacher.

Keywords: Josef Smolík, practical theology, ecumenical ecclesiology, Comenius Faculty in Prague 1950-1990, modern Czech Protestant theology

1 Předneseno na sympoziu „Volat církev: pod svrchovanou normu Božího slova“ v Praze na ETF UK 8. 3. 2022.

Evě Šormové, roz. Smolíkové

Theologie je oporou paměti církevního života, protože nám pomáhá, abychom nezapomněli na nic z toho, co je podstatné.

Gerhard Sauter²

Fundamentální theolog

S Josefem Smolíkem se generace, k níž patřím, seznamovala hned na začátku studia. Po dva semestry prvního ročníku přednášel theologickou encyklopedii, předmět předtím nazývaný „úvod do bohosloveckých nauk“, zkratkou ÚBN, kterou studenti daňkovské observance četli jako „úplně blbé nauky“. Do naší poslední hodiny přinesl čerstvě vytištěná skripta *Úvod do studia bohosloví* (1978), svůj „úvod do theologické látky, metody i naší domácí tradice“.³

Encyklopedické ty přednášky byly, úplně blbé nebyly. Už v jejich první či druhé hodině Smolík zajel na hlubinu, k barthovsko-hromádkovskému fundamentu všeho poznání Boha: k Božímu zjevení. Spíše brunnerovsko-lochmanovsky nejprve v duchu Kantově odmítl důkazy Boží existence a uznale zmínil velké kritiky náboženství Feuerbacha, Freuda a Nietzscheho. Mají pravdu, jenomže hrají na jiném hřišti, než na jakém tu budeme hrát my. Jejich Bůh je lidská představa. Náš Bůh je Bůh Izraele a Otec Ježíše Krista.

Předmětem theologie není Bůh sám a o sobě, nýbrž Bůh ve svém zjevení, ve svém jednání se světem a s člověkem, jak o něm svědčí Písmo. Předmětem theologie je Bůh, který se nám dává sám poznat, jak a kde chce. Theologickým termínem pro tuto skutečnost je výraz Boží zjevení.⁴

Slovo „zjevení“ jsem samozřejmě znal; jen mně ne a ne dojít, co by mělo znamenat tady. Začtete-li se dnes do už takřka půlstoletí starých skript, z nichž se snad ještě počátkem nového století na fakultě studovalo, jsme

2 „Dogmatik ist die Gedächtnisstütze des geistlichen Lebens, weil sie hilft, dass nichts Wesentliches vergessen wird.“ – Gerhard Sauter; *Zugänge zur Dogmatik. Elemente theologischer Urteilsbildung*, Göttingen: Vandenhoeck and Ruprecht 1998, UTB 2064, 130. – Citát překládám – s Gerhardovým svolením – s několika modifikacemi: užší výraz „Dogmatik“ jsem rozšířil na „Theologie“, širší výraz „geistliches Leben“ zúžil na „církevní život“.

3 Josef Smolík, *Úvod do studia bohosloví*, Praha: Kalich, 1978, 3.

4 Tamtéž, 12, vše zdůrazněně.

udivení, jak umně v nich Smolík kombinuje uvádění do techniky studia s primární fundamentálně theologickou reflexí.

Praktický theolog

Editoři souboru Smolíkových menších prací *Boží slovo v dějinách* (1998) Pavel Filipi a Ladislav Beneš v předmluvě k této knížce upozornili na skutečnost, že velká většina theologické produkce jejich pilného učitele, stovky titulů, jsou studie, články, články otištěné ve sbornících, časopisech, novinách.⁵ Ve své přednášce se omezím na Smolíkovy knižní publikace, Smolíkovu časopiseckou a novinovou produkci a všechny texty nevydané pomínu.

Všechny čtyři tradiční podobory svého oboru vybavil katedrový profesor praktické theologie hutnými přehledovými skripty. Vykukuje z nich jeho dvojí tvář: zvědavý objevitel, nadšený průzkumník, a pečlivý shromažďovatel, pedantický učitel; v obou rolích poctivý, důkladný. Nic podstatného z minulosti nesmí být zapomenuto, nic podstatného z přítomnosti nesmí zůstat nezmníněno.

V pořadí, v jakém spatřily světlo světa, teď připomenu Smolíkovu liturgiku, katechetiku, homiletiku a poimeniku, a pokusím se zformulovat Smolíkuv odkaz dnešním homiletům, poimeníkům, katechetikům a liturgikům, nebo snad raději: dnešním predikantům, katechetům, liturgům a pastorům.

Leitourgein

O tom, co bude přednášet, mladý docent sotva rozhodoval. Pokud jeho kolegu a katedrového šéfa, ultrabarthiána Josefa B. Jeschkeho (1902–1977), liturgika vůbec zajímala, pak jen o špetku víc než jejich katedrového předchůdce, Smolíkova učitele liberála Františka Bednáře (1884–1963). Není divu, že na první stránce skript *Kapitoly z liturgiky* (1960) pocítoval potřebu hájit právo této popelky naší praktické theologie na samu existenci ubezpečováním, že liturgika je hodna pozornosti evangelického theologa reformovaného vyznání, stoupence theologie Božího Slova. A-liturgičnost, či dokonce anti-liturgičnost není ani biblická, ani reformační, liturgické improvizace či liturgický chaos sotva vyjadřují naši úctu ke Slovu. Liturgicky

5 Josef Smolík, *Boží slovo v dějinách. Sborník menších prací*, Praha: Kostnická jednota, 1998, 5.

barbarská ČCE se nemá čím chlubit, udělala by lépe, kdyby vzala na vědomí, že liturgie je víc než nějaký ten zpěv navíc, jaký jsme znali z našich luterských sborů, a liturgika má na starost víc než pouhý „bohoslužebný pořádek“, střídající zpěv písní a mluvené slovo. Potřeba dobrého liturgického vzdělání je tím větší, čím volnější je v té které církvi liturgie.

Není-li možno zavést jednotný, pevný bohoslužebný pořádek pro všechny naše sbory, je tím více potřebí, aby kazatel byl liturgicky vzdělán, aby vytvářel ve svém sboru takové formy, které by byly theologicky správné a pastoračně funkční.⁶

Pozornost k liturgii mohla být v padesátých letech chápána jako únik před otázkami a úkoly současnosti. Noví mocipáni nás vykazují za dveře kostela – a profesor praktické teologie nám doporučuje se do závětrí „svátostního prostoru“⁷ dobrovolně uzavřít? Tak by tomu bylo, kdyby byl Smolík přejal program některé z liturgických reforem sesterských církví nebo některého z vysokocírkevních liturgických hnutí luterství či anglikánství. Svě autority v liturgice hledal jinde: ve Wittenbergu, Basileji, Štrasburku, Aberdeenu. Netoužil po vytvoření krásné liturgie, hledal správný poměr mezi kázáním a liturgií, slovem a svátostmi.

Luterský novozákoník a historik rané církve Oscar Cullmann (1902–1999) jej přesvědčil o tom, že „shromáždění bez svátosti (buď křtu, nebo stolu Páně) je v apoštolských sborech nepředstavitelné“,⁸ popř. že „Nový

6 Josef Smolík, *Kapitoly z liturgiky*, Praha: Kalich, 1960 (v tiráži původně 1959), 4n.

7 Tamtéž, 40. – Termín „svátostný prostor“ („sakramentaler Raum“) Smolík převzal v článku „Svátosti“ od Bartha, uvádí jej i ve variantě „svátostní prostor“. U Bartha se jedná o *hapaxlegomenon*. Můžeme-li věřit pojmovému rejstříku ke *Kirchliche Dogmatik (KD. Registerband*, Zürich: EVZ Verlag, 1970, 269), přebírajícímu údaj z rejstříku ke *KD I/2*, 1010, pak Barth užil tento termín pouze v *KD I/2* (1938), 263 a 394, a později se k němu už nevrátil. Smolík ve svém článku v *Theologické příloze Křesťanské revue* Barthův citát téměř celý překládá. – Josef Smolík, Svátosti, *ThPř KR* (1954/3), 69–74, 71 a 74. – Už po pěti letech musel čelit nedorozumění, že by snad měl na mysli „jakési liturgické ghetto“ (Smolík, *Kapitoly z liturgiky*, 40). Bez valného úspěchu. Většina čtenářů i nadále četla „svátostný“ („sakramentální“) jako „svatý“ („sakrační“), v prostém protikladu k „světský“ („profánní“). V latině jsou slova „sakramental“ a „heilig“ jasně odlišena; termíny pro „svatý“ má dva: „sacer“ a „sanctus“, ale do religionistiky tu fušovat nehodlám. Námitky proti „svátostnému prostoru“ stíhaly Smolíka po celý život; v prvních dvou dekádách reálného socialismu v podobě výtek příklonu k luterství či krypto-katolicismu, ve druhých dvou dekádách v podobě výtek eskapismu, úniku před společensko-politickou realitou.

8 Tamtéž, 25, prakticky celé proložené.

zákon hodnotí slovo i svátosti stejně“.⁹ Reformátora Martina Luthera viděl bojovat na dvou frontách: proti římskému sakramentalismu za kázání a proti blouzniveckému spiritualismu za svátosti. Překvapení pro všechny připravil reformovaný systematik Karl Barth (1886–1968), sám neliturgický typ par excellence, když před krátkým časem okořenil svůj výklad *Skotské konfese* Johna Knoxe okrajovou poznámkou, že „protestantské služby Boží (rozuměj: bez Večeře Páně) jsou torsem“ neméně, než jím je katolická mše bez kázání.¹⁰

Resumuji závěr, který si Smolík ze své četby udělal. Kristus nebyl vzkříšen ani do kérymatu, ani do sakramentálních živlů či aktů, není tedy totožný popř. ztotožnitelný ani se slovem, ani se svátostmi. Vztah slova a svátosti proto nemůže být vztahem nadřazenosti jednoho nad druhým či podřazenosti jednoho pod druhým, musí být vztahem dvou stejně důstojných, ale různých, odlišných způsobů, pod nimiž se nám dává tentýž Kristus, totožný pouze sám se sebou.¹¹ Na praktické plody bude Smolíkova theologická práce čekat takřka třicet let, než vyjdou dva svazky *Agendy Českobratrské církve evangelické* (I 1983, II 1988).

Poselství Smolíkovy liturgiky? Pravá evangelická bohoslužba není jednoohniskovou bohoslužbou pouhého slova, je to *bohoslužba se dvěma ohnisky: zvěstováním Slova a vysluhováním Večeře Páně*.

Katéchein

Opačnou stranou neliturgičnosti českého evangelictví je jeho didaktizování. Sádrová hlava učitele národů zdobí vstup do nejedné školní budovy po celých Čechách a Moravě. I theologická fakulta, donedávna Husova,

9 Tamtéž, 26. Smolík se odvolává na Cullmannovu knihu *Urchristentum und Gottesdienst* (1944).

10 Tamtéž, 34, proloženě. Smolík se odvolává na Barthovy skotské Gifford Lectures: K. Barth, *Gotteserkenntnis und Gottesdienst nach reformatorischer Lehre. 20 Vorlesungen über das Schottische Bekenntnis von 1560 gehalten an der Universität Aberdeen im Frühjahr 1937 und 1938*, Zollikon: Verlag der Ev. Buchhandlung, 1938, které krátce předtím vyšly (v neúplném znění) česky: *Poznání Boha a služba Bohu podle učení reformace. Syllabus z 20 přednášek o skotském vyznání z roku 1560*, přeložil a k vydání připravil B. Pospíšil, Praha: Kalich, 1955. „Praktická mezipoznámka“ na s. 198–200 německého originálu a na s. 127–128 českého překladu.

11 Srov. tamtéž, 35.

nyní nese jeho jméno. Smolík je přesvědčen, že „dílo Komenského představuje vrchol katechetické teorie i praxe na půdě českého protestantismu.“¹²

V raných sedmdesátých letech však byl na církev opět vyvíjen tlak s cílem vytlačit ji z veřejného prostoru za zdi jejích kostelů a far. Nejedním farářem a seniorem sváděl s církevními tajemníky tuhý zápas o náboženství jako školní předmět, byť si nepovinný. Neznamená Smolíkova soustředěnost na církevní vyučování – Smolík pro ně krátce předtím připravil moderní konfirmační příručku *Cesta života* (1968)¹³ – vyklízení pozic, dobrovolný ústup z potenciálně či skutečně konfliktního prostředí školy do důvěrně známého domova církve?

Eklesio-centričnost Smolíkova pojetí katechetiky avizuje její název: *Závazek křtu* (1974). „Východiskem katechetické práce je křest svatý“,¹⁴ který je „vysluhován při shromáždění celého sboru“,¹⁵ což před padesáti lety stále ještě nebylo samozřejmostí. (Dnes je?) „Nejlepším východiskem pro katechezi [...] je sbor a jeho shromáždění“, nikoli Písmo, v dětském věku lehce zaměnitelné za knihu pohádek.¹⁶ (Jako dnes v ČCE tolik oblíbené vánoční hry?) „Vyjít ze shromáždění znamená vyložit dětem podle stupně jejich věku, co se při shromáždění děje a jaký to má mysl.“¹⁷

Předpokladem Smolíkovy koncepce je praxe křtu nemluvnat, kterou Smolík – opět s odvolávkami na Oscara Cullmanna, ale v tiché opozici vůči volání Karla Bartha po „odpovědném křtu“¹⁸ – zásadně neproblematizuje. Řádně konaný dětský křest „zbavený vši instituční formálnosti“¹⁹ není nezávazný rituál, nýbrž svátost, která zavazuje rodiče, kmotry i sbor vést

12 Josef Smolík, *Závazek křtu. Základy katechetiky*, Praha: Kalich, 1974, 22.

13 Josef Smolík, *Cesta života. Konfirmační příručka*, Praha: Kalich, 1968.

14 Smolík, *Závazek křtu*, 114.

15 Tamtéž.

16 Tamtéž, 119.

17 Tamtéž.

18 Karl Barth, *Die kirchliche Lehre von der Taufe*, ThSt 14, Zollikon-Zürich: Evangelischer Verlag, 1943, 28–40; rezolutně pak v křestním fragmentu „Die Taufe als Begründung des christlichen Lebens“: K. Barth, *Die Kirchliche Dogmatik IV/4*, Zürich: EVZ-Verlag, 1967. – Smolík sdílel situační úvahu českých barthiánů, že v zemích reálného socialismu křest nezlačiněl do podoby měšťáckého zvyku, že si podržel raněkřesťanský charakter drahého vyznání.

19 Smolík, *Závazek křtu*, 93.

pokřtěné děti – v socialistické společnosti nesamozřejmou – cestou víry. „Křest bez katechetického závazku rodičů by se stal magickým.“²⁰

Jakkoli se Smolík ve svých výkladech o křesťanské výchově v rodině a církevním vzdělávání ve sboru namnoze utápí v předávání poznatků z vývojové psychologie a informací o metodách soudobé didaktiky, inovace křesťanské pedagogiky považuje za druhotné. Pedagogická vyškolenost pomůže katechetovi jen tehdy, uskutečňuje-li se křesťanské vyučování ve společenství praktikované křesťanské víry.

Řešení katechetických problémů netkví [...] na prvním místě v hlubší psychologii, v nové metodice, nýbrž v životnosti a živosti našich sborů. Novozákonní katecheze se dala v rodinách a ve sboru bez vnější organizace.²¹

Poselství Smolíkovy katechetiky? Křesťanské vyučování není informativní školní výuka evangelického náboženství, křesťanské vyučování je *formativní post-baptismální*, konkrétně: před-konfirmační *katecheze*.

Kéyssein

V osmdesátých letech se Smolík konečně dostal k oboru, kde tlouklo jeho srdce. Vzhledem k tomu, že radě českých theologů při vyslovení Smolíkova jména naskočí slovo svátosti, chtěl bych se vším důrazem konstatovat: Přední zájem evangelického theologa Josefa Smolíka patřil kázání Božího slova. Svá homiletická skripta profesor-kazatel věnoval „Posluchačům a vikářům ve sboru v Pardubicích a v Praze u Salvátora v letech 1946–1966,“ kde jako farář působil souběžně se svou pražskou docenturou.

Teze skript *Radost ze Slova* (1983), tentokrát fundamentálně theologická, by se vyjímala v paragrafech *De revelatione* nebo *De mediis salutis* učebnice regulérní dogmatiky:

Kázání je [...] děním spásy [...], je eschatologickým děním, součástí procesu, který je uveden do dějin nanebevstoupením Páně, sesláním Ducha, a který míří k druhému příchodu Kristovu.²²

20 Tamtéž.

21 Tamtéž 12, poslední tři slova zdůrazněna.

22 Josef Smolík, *Radost ze Slova. Náčrt homiletiky*, Praha: Kalich, 1983, 9. Opravuji chybu v názvu skript: Smolík měl jistě na mysli nikoli radost ze slova, tedy z psaní a mluvení, nýbrž Radost ze Slova, z Božího oslovení.

Klíčový význam přisuzuje Smolík – ve shodě s K. Barthem a S. C. Daňkem a v protikladu k J. B. Součkovi a Z. Trtíkovi – Kristovu nanebevstoupení. Nezapomenu, jak jednou při kázání u Martina ve zdi Smolík „vypadl z konceptu“, odtrhl se od rukopisu kázání. Snad spatřil mezi posluchači někoho ze studentů holdujících demythologizaci, snad si vzpomněl na naše seminární rozhovory, a své výpovědi o Kristu sedícím po pravici Otcově umocnil zvoláním: „A on tam doopravdy sedí!“ Nevím, co z toho měli ostatní posluchači; nás theology rozesmál.

Oborovým Smolíkovým partnerem byl jeho heidelberský kolega, praktikolog reformovaných kořenů Rudolf Bohren (1920–2010). (Smolík se s ním přátelsky stýkal. Většina jeho exemplářů Bohrenových paperbacků nese autorské věnování a hutné podtrhávky prozrazují, že nezůstaly nečteny.) Několik desítek stran praktologických skript obsahuje látku systematické theologie. Mám na mysli: závěr 1. části „Theologie obnovy kazatelný ve 20. století“ (33–54), Smolíkův rozhovor se šesticí theologů 20. století, z nichž jeden jediný, již zmíněný Bohren, byl praktický theolog, ostatních pět – Barth, Bultmann, Bonhoeffer, Rahner a Moltmann – byli theologové systematictí; 2. část s podtitulem „Rozhovor se systematickou“ (57–70) a 4. část „Dvě zásadní úvahy“ (137–141).

Ne náhodou právě skripta z homiletiky dokumentují Smolíkův smysl pro týmovou práci, osvědčený v práci na *Agendě*. Do vlastního textu inkorporoval texty svých přátel, dvou sobě blízkých theologů. „Užití cizích kázání“ a „Společná příprava kázání“ (122–136) napsal farář Jiří Doležal (*1929), „Návrh perikop“ (194–202) synodní senior Miloslav Hájek (1923–1995).

Poselství Smolíkovy homiletiky? Kázání není exegetická přednáška ani sebevypověď kazatele, kázání je *eschatologická událost spásy zde a nyní*.

Parakalein

S vpádem hlubinné psychologie do církevního prostoru se Smolík, americký žák Paula Tillicha, setkal jako jeden z prvních českých theologů už během svých newyorských studií v druhé polovině čtyřicátých let. Poválečný český protestantismus ze sebe vydal několik vysoce ceněných univerzitních psychologů, psychologii jako vědní disciplínu si však držel od těla. Od kolegů z Pedagogické a Filosofické fakulty jsme se mnohému rádi přiučili, jejich „vědecký světový názor“ jsme si dokázali od jejich odborné práce odmyslet. Theologickou ostražitost neuplatňovanou vůči marxismu jsme si rezervovali pro odstup vůči freudiánství.

Svá skripta z pastorální theologie *Pastýřská péče* (1991) otevírá Smolík na výšinách reformované theologie:

Cílem pastýřské péče je sloužit křesťanům k tomu, aby mohli žít z potěšení, o kterém mluví Heidelbergský katechismus ve své první otázce: „Co je tvým jediným potěšením v životě i ve smrti? Mým jediným potěšením v životě i ve smrti je, že nejsem sám svůj, ale svého věrného Spasitele Ježíše Krista [...]“. Pastýřská péče křesťanovi pomáhá, aby v tomto vyznání setrval až do smrti.²³

Mnoholetý farář si uchoval pastorační vnímavost a citlivost. Nenamlouval si, že se krizové jevy moderního života vyhybají českému evangelíkovi. Naopak, poučen prakticko-theologickou literaturou, i sousední východoněmeckou,²⁴ traktoval na fakultě i řadu otázek, jako drogové závislosti, homosexuality, sebevražednost, euthanasie, které naši tehdejší psychologové obcházeli nebo podceňovali. Jedni proto, že se nedokázali vymanit z limitů své výchovy a nevědomky zůstali poplatní zideologizovanému marxismu, jiní proto, že plnili úkol husákovské normalizace: lakovat skutečnost na růžovo a zavírat oči před skutečností, že jevy vydávané za jevy typické pro úpadkový kapitalistický Západ se zpožděním dorazily i na pokrokový socialistický Východ. Smolík, který v USA poznal Reinholda Niebuha (1892–1971), byl jako křesťanský realista prostý optimistických iluzí komunistických nebo evangelikálních entusiastů. Dnešní čtenář/ka se ovšem sotva ubrání dojmu, že do palčivých problémů pouze uvádí, aniž by ukazoval nějakou cestu z nich ven. Skriptu navíc nepřála doba: mezi jeho dokončením (Vánoce 1986) a jeho vydáním (1991) se odehrála sametová revoluce. V polistopadovém budování musely bolesti duše ustoupit před věcmi veřejnými.

Koncepcí Smolík realizuje program, s nímž přišel Barthův přítel Eduard Thurneysen (1888–1974): Pastýřská péče je *praedicatio ad hominem*, zvěštování evangelia jednotlivci.²⁵ Několikrát čteme definici pastorace „jako služby k víře a k životu z víry“.²⁶ Bezprostředně po jejím definování Smolík

23 Josef Smolík, *Pastýřská péče*, Praha: Kalich, 1991, 5. Heidelbergský katechismus cituje Smolík po paměti.

24 Kolektiv autorů, *Handbuch der Seelsorge*, Berlin: EVA, 1983, 619 stran.

25 Srov. Eduard Thurneysen, *Lehre von der Seelsorge*, Zürich: Theologischer Verlag, 1947, 12.

26 Smolík, *Pastýřská péče*, 12; též dále, 16, 17.

pastoraci eklesiálně ukotvuje: „Sbor (rozuměj: sbor Kristova lidu) je její předpoklad, východisko, zdroj i nositel.“²⁷

Poselství Smolíkovy poimeniky? Křesťanská péče o duši nejsou duchaplné rozhovory duchovně založených intelektuálů ani bezplatná alternativní psychoterapie, křesťanská péče o duši je *umění prozářit* nejednou temný, ale vždy *jedinečný životní příběh* každého z nás *světlem Kristova vzkříšení*.

Smolík – praktický theolog

O všech zmíněných skriptech platí, co čteme v předmluvě k jednomu nich: „mají sloužit celkové orientaci“ tím, že poskytnou „základní informace, které jsou předpokladem hlubšího studia tohoto oboru jak na fakultě, tak v práci na sboru“.²⁸ Prozrazují na jedné straně Smolíkovu velikou ochotu učit se – v Bibli, v patristice a reformaci, v protestantské orthodoxii a theologickém liberalismu, ve světové theologické diskusi, na druhou stranu jeho nemenší vůli učit druhé – student(k)y na fakultě i faráře a farářky na sborech.

Sečtěllost profesora, který neměl žádného asistenta ani pomvěda, o sekretářce nemluvě, vzbuzovala údiv a obdiv tenkrát a přesahuje běžný standard i dnes. Kolik položek (v češtině, latině, němčině, angličtině, francouzštině) obsahují seznamy literatury! Skriptum malého formátu A5 o 205 stránkách *Radost ze Slova* čítá 551 poznámkových odkazů! Opravdu všechny ty knihy a časopisy četl? Profesorovy dcery dosvědčují, že si, pokud jen mohl, vyhradil každý den hodiny četbě. Jak je takové *Nulla dies sine linea* dnes vzácné! A přesto výsledkem jeho studií není žádný upocený kompilát, není to telefonní seznam posbíraných dat a jmen (jak jsme nazývali nepříliš čtená skripta jednoho našeho učitele) ani salát rozličných názorů a stanovisek („Meinungssalat“, jak nazval Gerhard Sauter jednu velmi čtenou učebnici dogmatiky). Kdo bude ve Smolíkových skriptech hledat originální soudy, bude se muset pořádně začíst, profilované autorovo stanovisko je čtenáři zřejmě při pouhém zalistování.

Z toho, co jsem dosud řekl, by se mohlo zdát, že profesor Smolík byl autoritářský když už ne *besserwisser*, pak alespoň *alleswisser*. Nebyl. Pomalu četl svým hlubokým basem doma pečlivě připravené věty. Nejednou citoval

²⁷ Tamtéž, 17.

²⁸ Smolík, *Závazek křtu*, 3.

in extenso. Jednou jsem dorazil na přednášku pozdě a nebyl s to uhodnout, o čem je řeč. „Co to čte?“, ptám se vedle sedícího Václava Hurta. „Toleranční patent.“ Tu a tam se zastavil, vzhledl od svého rukopisu a pokračoval improvizovaným výkladem. Poté se zeptal: „Máte k tomu něco?“ Nejednou jsme měli.

Jak formulovat souhrnné poselství Smolíkovy praktické theologie? Smolíkův praktický theolog dbá na to, aby se život církve rozebíhal od svého nezaměnitelného centra a k svému nezaměnitelnému centru se sbíhal.

Středem a jádrem sborového života jsou nedělní shromáždění kolem Slova Božího a svátostí. Všechna práce, která se ve sboru koná, musí odtud vycházet a sem směřovat, jinak ztrácí svoji funkci budovat sbor jako tělo Kristovo.²⁹

Praktický theolog přikládá ke všem našim církevním zvykům („u nás to děláme tak a tak“) metr pravdivosti. „Náš Pán Kristus nazval sebe sama pravdou, nikoli zvykem“ (Tertullian, okolo 160–po 212).³⁰

Historický theolog

Smolíkoví katedroví předchůdci Gustav Adolf Skalský (1857–1926), František Bednář a Josef B. Jeschke se vedle svého oboru věnovali českým církevním dějinám. Jestliže jejich vlastní prakticko-theologická pojednání dávno upadla v zapomenutí, pak odkazy na jejich historické edice a monografie figurují v příslušné historické literatuře dodnes. Smolík se historizaci praktické theologie programově i fakticky vzpíral neméně než její psychologizaci. Něco z národoveckého pojetí českého evangelictví si však do života odnesl, nazvěme to předbarthovskou zamilovaností do české reformace, do staré Jednoty. První, co mladý gymnazista z theologie s tužkou v ruce četl, byly populární církevně historické brožury. V závěru života zaslouženě převzal čestné předsednictví spolku Kostnická jednota.

Reformace

První práce z historické theologie platily logicky theologii reformace. Disertace *Sociální působení Jednoty bratrské* (1948) zůstala nepublikována,

²⁹ Tamtéž, 114.

³⁰ *Dominus noster Christus veritatem se, non consuetudinem cognominavit.* – Tertullianus, *Liber de virginibus velandis* (asi 206), MPL 2, 887–914, 889A.

zato *Bratr Jan Augusta* (1984),³¹ ze všech Smolíkových publikací dílko nejméně theologické, se po desetiletích dočkal samostatné publikace v podobě útlého skripta. Jednotě je věnována dobrá polovina Smolíkovy prvního vydaného skripta *Kázání v reformaci* (1957).³² Na jeho posledních stranách je profesor – praktické, nikoli historické theologie – nečekaně aktuální (a politicky odvážný).

Reformační kazatelny nesené hlubokým zájmem o člověka v jeho životním postavení se nejednou stavěly na stranu drobných lidí, utiskovaných hierarchií, ukazují i dnešním kazatelům, že není možno zůstat nad konkrétním historickým děním.³³

V závěru skript si technicky ne právě zdatný Smolík stěžuje na disproporci mezi vnějším pokrokem v komunikaci – co mohl mít v roce 1956 na mysli? rozhlas a cyklostyl, obojí pod režimní kontrolou, sotva cívkový magnetofon a už vůbec ne černobílou televizi – a chabým kontaktem mezi kazatelem a posluchači.³⁴ Jaký lament by musel spustit dnes!

Pražští evangeličtí theologové

Šedesátá léta se hnala dopředu, v sedmdesátých letech nastal čas ohlížení nazpět. Když v roce 1978 Smolík převzal po Amedeu Molnárovi děkanský řetěz, jeho zájem na předávání tradice pražské evangelické theologie ještě zesílil. Student Jan Nohavica jej při děkanské inauguraci pozdravil parenezi, v níž se pietistickým způsobem mísila naivita a asertivita: Bratr děkan nechť pamatuje na to, že království Boží otevřel Ježíš přednostně maličkým.

Téhož roku vyšel tiskem *Úvod do studia bohosloví*. V jeho závěrečné (9.) části II. dílu Smolík mistrně zportrétoval učitele všech osmi fakultních kateder.³⁵ V roce 1988 vydal druhý díl *Úvodu*, vyčerpávající bibliografii článků z českých theologických časopisů.³⁶ K sedmdesátému výročí evangelické

31 Josef Smolík, *Bratr Jan Augusta*, Praha: Kalich, 1984.

32 Josef Smolík, *Kázání v reformaci*, Praha: Kalich, 1957, 36–66.

33 Tamtéž, 74.

34 Srov. tamtéž.

35 Smolík, *Úvod*, 182–235. Smolíkův bratislavský kolega Dušan Ondrejovič (1930–2022) ve svých obdobných přednáškách právem hodnotí tyto kapitoly jako „najväčší prínos“ Smolíkovy *Úvodu*. – Dušan Ondrejovič, *Teologická encyklopédia*, Liptovský Mikuláš: Tranoscus, 1984, 21.

36 Josef Smolík, *Úvod do studia bohosloví 2. Bibliografie*, Praha: Kalich, 1988. Vydátnou pomoc mu poskytli jeho tehdejší asistenti Kateřina Doležalová a Martin Prudký.

theologické fakulty v Praze připravil pro Křesťanská revue „seriál portrétů první učitelé generace této fakulty“; pod názvem *Učitelé evangelické bohoslovecké fakulty v Praze* (1989)³⁷ vyšel i jako samostatná brožura. Kdo z nás by dnes dokázal něco podobného? Když jsme byli coby vedoucí kateder k pětasedmdesátému a poté k stému fakultnímu jubileu požádání o podobné medailony pro jubilejní fakultní sborníky, spokojila se většina kateder s tím, že dodala krátké, suše faktografické portréty.

Hromádka

Nebylo pochyb o tom, kdo z fakultních učitelů byl ten první. K Hromádkovi se hlásili Smolík a Lochman, Opočenský³⁸ a Filipi,³⁹ Heller a Pokorný. Spor diadochů o následnictví jsme jako studenti sledovali s pobavením. Smolíkův theologický životopis *J. L. Hromádka – život a dílo* (1991)⁴⁰ představuje, ať se to komu líbí nebo ne, se svými 217 stranami nejobsáhlejší ucelený pohled na pražského theologa. Knížka byla napsána před Listopadem 1989. Její předlistopadový závěr, že Hromádkovo dvacetileté očekávání humanizace a demokratizace socialismu došlo naplnění v Dubčekově Pražském jaru a Gorbačovově perestrojce,⁴¹ Smolík po Listopadu doplnil o poslední větu, že „revoluce 17. listopadu 1989 dala Hromádkovi za pravdu“.⁴²

Dnes tato slova vzbuzují úsměv, u jedněch pobavený, u jiných rozhořčený, u dalších hořký. Nemůžeme očekávat, že Smolík odepíše čtyři desetiletí života a práce v reálném socialismu jako ztracená léta. Jistě mnohem méně než Filipi, neřku-li Brož, nicméně i on byl přesvědčen, že socialismus nevyřídíme tím, že ho prohlásíme za slepou uličku dějin. Jako světa znalý

37 Josef Smolík, *Učitelé evangelické bohoslovecké fakulty v Praze*, otisk z časopisu *Křesťanská revue* XVI, Praha 1989. Brožura zachovává původní paginaci.

38 Milan Opočenský, ... *kdo věří, dívá se dopředu. Z odkazu J. L. Hromádky*, Praha: KMK, 1990. Úvodní studie „Životní cesta JLH“, 5–26.

39 Pavel Filipi, *Do nejhlubších hlubin. Život – setkávání – teologie. K stému výročí narození J. L. Hromádky*, Praha: Kalich, 1990. Úvodní studie „Život“, 11–69; jako datum dokončení uvádí Filipi 1.8.1987.

40 J. Smolík, *J. L. Hromádka – život a dílo*, Ekumenická rada církví / Evangelické nakladatelství: Praha, 1991. V ročence *Sto let evangelické theologické fakulty v Praze*, Praha 2019, 148, nesprávné datum 1989.

41 Srov. tamtéž, 156.

42 Tamtéž, 167.

ekumenik věděl, co nemohl vědět dvacetiletý studentík za železnou oponou: že jsme v osmičkových letech 1938, 1948 a 1968 nebyli pupkem světa.

Systematický theolog

Systematickéologii se Smolík nevěnoval monograficky. Mně proto nezbyvá než opustit metodu krátké prezentace jednotlivých publikací a ze skript, o nichž už byla řeč, vyjmout příslušné systematicko-theologické pasáže.

Své pojetí systematiky Smolík představil v kapitole o této disciplíně v *Úvodu*. Polemicky se tu vyhradil proti dříve běžným pojetím dogmatiky jako kompendia věčných pravd biblického či reformačního pravověří. Vedle barthovské nevole vůči principu, systému, ideologii, tu zaznívá spíše ritschlovsky než barthovský děs z metafyziky, popř. scholastiky.

Pravda evangelia se vymyká tomu, aby byla proměněna v logický princip, a umožnila tak vytvoření systému, který by byl ideologizací evangelia. Výpovědi víry, jimiž se systematika zabývá, mohou být pochopeny jen ve vzájemném rozhovoru, nemohou však být uvedeny ve scholastický metafyzický systém.⁴³

Pozitivní úkol systematiky má dva póly: přítomnostní a budoucnostní. Aktuálně jde o to „nově a svěže vyjádřit obsah evangelia v přítomné situaci“, „formulovat [pravdu evangelia] v nových myšlenkových kategoriích“; proféticky o to „předjímat budoucnost a snažit se o takovou formulaci výpovědi víry, která by budoucnost otvírala.“⁴⁴

Historická systematika

Systematický theolog nejednou začíná svou práci zhodnocením teologie svých předchůdců. Přednášky z dějin teologie (19. a) 20. století zpravidla spadají do kompetence naší katedry. Důvod, proč se této práce ujal ve skriptech *Současné pokusy o interpretaci evangelia* (1966)⁴⁵ praktický theolog, bude třeba hledat v „evangelizačně misijní“⁴⁶ snaze ukázat, jak se

43 Smolík, *Úvod do studia*, 139.

44 Tamtéž, 145.

45 Josef Smolík, *Současné pokusy o interpretaci evangelia*, Praha: Kalich 1966; 2., přeprac. vyd. 1968; 3. vyd.; 4., rozšířené vyd. 1981; 5. vyd. Praha: Oikumené, 1993. Anglicky *The Fourth Man and the Gospel*, Geneve: WCSF, 1968; též japonsky a korejsky.

46 V předmluvě k poslednímu (prvnímu knižnímu) vydání v necírkevním nakladatelství. Tam také věnování „katedře systematické teologie s vděčností za vše, co jsem od

evangelická theologie pokouší – titul se jmenuje „pokusy“ – oslovit našeho současníka, „moderního člověka“.47 Experiment se zdařil, pět vydání *Pokusů* svědčí o tom, že se jedná o nejvydávanější, nejprodávanější, nejvyhledávanější a nejčtenější Smolíkovu publikaci. Několik generací zájemců o evangelickou theologii, z řad farářů i laiků, katolíků a marxistů, atheistů a agnostiků, čerpalo své první (a zpravidla žel i poslední) informace o evangelické theologii 20. století právě z této české obdoby proslulé německé knihy Heinze Zahrnta *Die Sache mit Gott* (1966).

Vlastní stať, III. kapitola „Hledání východiska“, se skládá ze dvou značně odlišných částí. První čtyři podkapitoly z šedesátých let přinášejí nejedno překvapení. Barth zaujímá ve Smolíkových výkladech poměrně málo místa a není viděn právě nejpříznivěji, představitelům theologického existencialismu a theologické hermeneutiky je naopak dán nečekaně velký prostor. Klasici Barth, Bultmann, Bonhoeffer, Tillich a Ebeling však zajímají Smolíka jen o špetku víc než módní theologičtí radikálové jako ultra-bultmannovec Braun nebo severoameričtí theologové smrti Boha. Bohoslovcům, k nimž měl po celý život blízko, Smolík nenadržuje, na bohoslovce sobě vzdálené nekydá špínu. Jak si máme tyto disproporce vysvětlit? Skutečností, že jako jediný ze své generace nestudoval na kontinentě, nýbrž ve Spojených státech? Nebo tím, že ho jako praktického theologa zajímají – řečeno terminologií Smolíkovy spolupracovníka z Křesťanské mírové konference Dietricha Ritschla (1929–2018) – otázky momentálně palčivé víc než otázky trvale důležité?

Ve čtvrtém vydání *Pokusů* (1981) přibyly do III. kapitoly tři podkapitoly, z nichž každá obsahuje slovo „svět“: „5. Theologie tváří ke světu“, „6. Kvalita vztahu ke světu“ a „7. Theologie třetího světa“.48 Scénu, kterou vyklidili existenciální theologové, zalidnili theologové angažovaní; staré téma „vyložit svět“ ustoupilo novému tématu „změnit svět“.49 Poslední, IV. kapitola

nich po desetiletí v rozhovorech přijímal“. – *Současné pokusy*, 1993, 7.

47 Srov. název kapitoly o R. Bultmannovi: „Oslovení moderního člověka“. – Smolík, *Současné pokusy*, 1966, 15; též, *Současné pokusy*, 1968, 14; též, *Současné pokusy*, 1981, 23; též, *Současné pokusy*, 1993, 25.

48 Smolík, *Současné pokusy*, 1981, 91–121; též, *Současné pokusy*, 1993, 96–129, na s. 6 komická tisková chyba: „svět“ v uvozovkách.

49 Srov. Proslulou 11. tezi z Marxových *Tezí o Feuerbachovi* (1845) „Filosofové svět jen různě vykládali, jde o to jej změnit“ – Karl Marx, *These o Feuerbachovi*, česky in: Karl Marx – Bedřich Engels, *O náboženství*, Praha: SNPL, 1957, 66–69, 69.

„Závěry“, došla rozšíření o podkapitolu „Theologie angažovanosti“. Věvodí jí J. L. Hromádka – kdo jiný? – „po Komenském nejvýznamnější český theolog“,⁵⁰ angažovaný vzorově, leč nikoli na újmu theologičnosti své theologie. Jestliže theologičtí existencialisté usilovali o to přimět své současníky k zamýšlení nad hříchem v našem srdci, theologové angažovanosti se, často s dobrými znalostmi neleninského marxismu, zapojovali do společného zápasu proti hříchu ve strukturách našeho světa.

Proti kvietistické konformitě se statem quo se Smolík vymezoval již v nadějných šedesátých letech, když volal po kázáních, z nichž bude zaznívat „Slovo, které mění skutečnost“.⁵¹ V sedmdesátých letech, kdy doma převládala beznaděj, zakončil svá skripta o interpretaci Evangelia výzvou k ortho-praxi Evangelia:

Otázka budoucnosti křesťanství je otázkou, zda v Evangeliu je dost sil k překonání bídy tohoto světa anebo zda je nám Evangelium prostředkem úniku do mystiky, jen prostředkem, jak tento svět unést.⁵²

Pokusy 1966 i *Pokusy 1981* nevyznívají proti-existencialisticky, nýbrž proti-metafyzicky. „Metafyzická interpretace“ Evangelia, která prý na kazatelkách ČCE stále převládá, by měla ustoupit „eschatologické interpretaci“, kterou charakterizuje „otevřenost pro nové věci a naděje pro svět“.⁵³ *Pokusy 1966* vyústily do novozákonního eschatologického indikativu, do zaslíbení „Aj, nové činím všecko“.⁵⁴ *Pokusy 1981 a 1993* ústí do vybízecího konjunktivu, do pobídky k následování Beránka: *Eum sequamur*. Zdůvodňující indikativ v latinském citátu z hraběte Zinzendorffa cituje Smolík v roce 1981 jinak než v roce 1993. Perfektum „zvítězil“, *Vicit agnus noster*,⁵⁵ nahradil prezentem „vítězí“: *Vincit agnus noster*.⁵⁶ Pouhá školometská oprava nesprávné citace, nebo dobře zvážený přesun akcentu? Chtěl nám sdělit, že v nesvobodě platilo: „Boj na nebi“ je vyhraný, následujme Beránka Zvítě-

50 Smolík, *Současné pokusy*, 1981, 149, zde „nejvýraznější“; týž, *Současné pokusy*, 1993, 156, „nejvýznamnější“ vypadá na chybu opisovače.

51 Smolík, *Současné pokusy*, 1966, 9; týž, *Současné pokusy*, 1968, 9; týž, *Současné pokusy*, 1981, 14, 9; týž, *Současné pokusy*, 1993, 16.

52 Smolík, *Současné pokusy*, 1981, 156; týž, *Současné pokusy*, 1993, 163.

53 Smolík, *Současné pokusy*, 1966, 67n; týž, *Současné pokusy*, 1968, 65; týž, *Současné pokusy*, 1981, 148n; týž, *Současné pokusy*, 1993, 155.

54 Smolík, *Současné pokusy*, 1966, 68; týž, *Současné pokusy*, 1968, 65.

55 Smolík, *Současné pokusy*, 1981, 156.

56 Smolík, *Současné pokusy*, 1993, 163.

zilého, zatímco ve svobodě platí: „Boj na zemi“ ve stopách Beránka vítězícího „trvá dál“⁵⁷?

Regulérní dogmatika

K vlastní dogmatické látce se Smolík několikrát pro-přednášel, ve skriptech tvoří krátké odstavečky.⁵⁸ V *Pastýřské péči* jsem objevil minitraktátek o víře; zachovává učebnicové členění na ospravedlnění, posvěcení a (misijsní) poslání.⁵⁹

Odkaz Smolíka-systematického theologa nebo prostě Smolíka-theologa? Jakkoli žil v církvi a církví, jeho tématem nebyla eklesiologie. Byla jím christologie. Nebo jinak: Eklesiologii favorizoval jen potud, pokud to byla *eklesiologie* pojatá *christocentricky*. Ohlasy Husa, Jednoty? Myslím, že rozhodující roli tu sehrálo Smolíkovo přitakání proslulé formuli milovaného Dietricha Bonhoeffera *Kristus, který existuje jako církev*.⁶⁰ Pro našeho učitele představovala církev totéž, co pro Bonhoeffera: přítomnou podobu Krista mezi námi.

Ekumenický theolog

Na německých evangelických theologických fakultách spadá ekumenická theologie do theologie systematické, na meziválečné pražské fakultě ji pod jménem symbolika přednášel Hromádka,⁶¹ Jeschke, systematik původem,

57 Srov. refrén oblíbeného svítákového songu. – Svatopluk Karásek, „Boj na zemi“, in: *Svitá. Křesťanské písničky (NEJEN) pro mládež*, č. 24, Praha: Kalich, 1992, ³2002, 38.

58 Např. v homiletice v kapitole „Aktuální obsahy kázání“; uvozovky u „aktuální“ napovídají, že se bude jednat o tradiční dogmatickou látku, jakkoli v podání theologů 20. století. – Smolík, *Radost ze Slova*, 64–68.

59 Smolík, *Pastýřská péče*, 80–106.

60 Dietrich Bonhoeffer, *Sanctorum communio. Eine dogmatische Untersuchung zur Soziologie der Kirche* (1930), J. v. Soosten (ed.), BW 1, München: Kaiser, 1986, 87; 127, 133. Bonhoefferovskou formuli „Christus als Gemeinde existierend“ Smolík německy cituje a česky parafrázuje např. ve skriptech z poimeniky: „Kristus existuje v dějinách jako sbor.“ – Smolík, *Pastýřská péče*, 17. Překládat německé „Gemeinde“ jako „sbor“, popř. „křesťanský sbor“, je na místě. Proti mluví obava z jeho možného kongregacionalisticky zúženého čtení.

61 Těmto přednáškám vděčíme za Hromádkovu nejobsáhlejší a nejvýznamnější knihu: Josef L. Hromádka, *Křesťanství v myšlení a životě. Pokus o výklad dějinných útvarů křesťanských*, Praha: Laichter, 1931.

ji přednášel jako kontroverzní theologii.⁶² Ostřílený ekumenický praktik Smolík se ekumenické teorie ujal ochotně a rád.

Ekumenická eklesiologie

Kurz s názvem Eklesiologie – za nás se kurz jmenoval *Praktická eklesiologie* – Smolík nabízel více než čtyři desetiletí. Koncipoval jej jako průřez eklesiologií napříč staletími a světadíly, kulturami i politickými útvary a samozřejmě konfesijními tradicemi. Do knižní podoby shrnul přednáškovou látku, okořeněnou zkušenostmi z práce ve vrcholných světových ekumenických grémiích (byl dlouholetým členem Komise pro víru a řád a Ústředního výboru Světové rady církví), v samém závěru své učitelské dráhy. Kniha – po více než čtyřiceti letech působení na fakultě konečně opravdická kniha – *Kristus a jeho lid* (1997)⁶³ působí na první pohled dojmem mozaiky seskládané („sesmolené“, Josef měl smysl po humor) z kamínků nejrůznější provenience. Jakkoli je Smolík vděčný za převeliké množství přepestrých darů Ducha, jeho eklesiologie už svým názvem odkazuje k Duchu svatému, nýbrž ke Kristu. Církev tu není, jako třeba u Jürgen Moltmanna (*1926), společenstvím Ducha,⁶⁴ nýbrž lidem Kristovým.

Poselství Smolíkovy eklesiologie? Těžce menšinová česká evangelická církev trpí mentalitou minority. Svou malou církev, kde jsme kdekdo s kdekým nějak příbuzní nebo se aspoň od dětství známe, máme rádi bezmála jako svou širší rodinu. Oblíbené slovní spojení „naše církev“ bychom měli však užívat střídavě a s rezervou. *Církev není naše, církev je Kristova*, a bratry a sestry má křesťan nejen ve svém sboru, nýbrž po celém obydleném světě. Nevím, zda to byl Smolík, od koho jsem slyšel obměnu verše vlastenecké písně „Slovem všude bratry má“ do křesťanského vyznání „Křesťan všude bratry má“.

62 Josef B. Jeschke, *Rozličná učení*, Praha: Kalich, 1950.

63 Josef Smolík, *Kristus a jeho lid. Praktická eklesiologie*, Praha: Oikumené, 1997.

64 Srov. Jürgen Moltmann, *Die Kirche in der Kraft des Geistes. Ein Beitrag zur messianischen Ekklesiologie*, München: Kaiser, 1973. Recenze „Nedotažená eklesiologie“, *Křesťanská revue* XLIII (1976/4), 96–97. – Smolík stručně, zato pohotově recenzoval i oba předchozí díly Moltmannovy volné trilogie, knihy *Theologie naděje* („Otevřenost pro novou skutečnost“, *Křesťanská revue* XXXIII [1966/6], 142–144, a *Communio viatorum* IX [1966], 193–196) a *Ukřižovaný Bůh* („Ukřižovaný Bůh“, *Křesťanská revue* XL [1973/5], 120); z Moltmannovy následné pentalogie už jen její první díl *Trojice a Království Boží* („Nově o Trojici“, *Křesťanská revue* IL [1982], 23–34, a *Communio viatorum* XXIV [1981], 196–197).

Širší ekuména

Křesťanství bez antijudaismu (2002)⁶⁵ vyšlo v roce, kdy její autor slavil osmdesátiny. Čekali bychom seniorovo klasobraní z léta promyšlené látky. (Užil jsem latinského výrazu senior, který je běžný „v naší církvi“. Myslím, že „bratr Josef“, milovník pravoslaví, by výraz „stařec“ nevnímal jako neuctivý. Řekl jsem „bratr“, „otec“ mu říkali pouze jeho čtyři dcery.) Ve své poslední knize se profesor-emeritus nesehnul pod stůl pro upadlé drobtý, žádné „to jsem přece už dávno/vždycky říkal“. Ne, na svůj pracovní stůl si přinesl další knihy, aby mohl dát na výzvu módního tématu antijudaismu a filojudaismu svou vlastní odpověď.

Hrst osobních vzpomínek

Josefa Smolíka jsem poznal na podzim roku 1977. Záhy jsem se, jak se na studenta sluší a patří, začal se svým učitelem přít. Nejprve o páně profesoru dehonestaci Schleiermacherova kulturního protestantismu. Jako světovou kulturou žijící pražský gymnazista a jako salvátorský farník jsem byl kulturprotestantem po výtce. Proč by měl evangelický theolog stát proti kultuře, čím by mohla kultura ohrožovat víru, mně opravdu nebylo jasné. Naopak, kultura se mně jevila jako přirozený spojenec křesťanské víry. Smolík sám byl muž nadprůměrně kulturní, ve známé pětičlenné typologii z knihy *Christ and Culture* (1951) Richarda Niebuha (1894–1962) zařaditelný na rozhraní typů „Christ and Culture in Paradox“ a „Christ transforming Culture“. Na stránkách *Křesťanské revue* tu a tam komentoval novinky původní beletrie a poezie, např. básnickou sbírku *Můj zpěv* Františka Hrubína⁶⁶ nebo román *Žert* Milana Kundery.⁶⁷ Zorný úhel jeho četby výstižně vyjadřuje název jeho úvah nad filosofickým dramatem Jeana Paula Sartra:⁶⁸ Jakou otázku kladou díla krásné literatury nám křesťanům?

Byla-li má první námitka v prostředí ČCE netypická, pak můj druhý protest proti Smolíkovým výkladům byl naopak pro prostředí ČCE typický.

65 Josef Smolík, *Křesťanství bez antijudaismu*, Praha: Oikumené, 2002.

66 Josef Smolík, Hrubínův *Můj zpěv*, *Křesťanská revue* XXIII (1956/9), 285–286.

67 Josef Smolík, Kde láska je láskou a bolest bolestí, *Křesťanská revue* XXXIV (1967/7–8), 191–192.

68 Tak již název nejdelšího Smolíkovy zamyšlení nad moderní literaturou, nad divadelní hrou Jeana Paula Sartra *Ďábel a pánbůh*: Josef Smolík, Sartrova otázka církvim, *Křesťanská revue* XXXII (1965/2), 33–37.

Připomínka září 1938 jako data, které dodnes poznamenává naši přítomnost, ve mně vyvolalo potřebu říci nahlas, že dalekosáhlejší dopad na náš dnešek má jiné neblahé datum. Nejmenoval jsem je, přece jen jsem se bál, ale nikdo nemohl zapochybovat, co mám na mysli. Na jiné vysoké škole by si mě následně zavolal bdělý děkan a udělal mně preventivní důtku. Smolík nevypadl z role. Ani on to datum nevyslovil, uchýlil se k obecné úvaze, že každé dějinné události předchází jiná dějinná událost, a proto nesmíme žádnou minulou událost pojímat izolovaně od události předminulé atd. atd. Napětí se uvolnilo, následoval business as usual.

Ještě během mého prvního ročníku za mnou přišla nezapomenutelná sekretářka fakulty Zuzana Lucinová a ukázala mně Smolíkovy papíry – jednalo se o studii *Bonhoefferova kritika náboženství*⁶⁹ – s dotazem, zda bych byl schopen a ochoten přepsat rukopis na psacím stroji. Pan profesor se mně jistě odmění nějakou německou knihou. Mám si říci, jakou chci. I řekl jsem si o Bultmannův *Komentář k Janově evangeliu* nebo Bonhoefferovy *Listy z vězení*. Netrvalo dlouho a Smolík mně předal tehdy novou, rozšířenou edici *Odporu a odevzdání*. „Sám mám to staré vydání, ale pro tebe jsem si řekl o to nové.“ Já bych dnes studentovi bez uzardění dal staré vydání, on Josef Smolík v leccěms „nebyl jako my“.

V adventu 1982, to už se moje studium žel chýlilo ke konci, jsme v homiletickém semináři připravovali večerní bohoslužbu u Martina ve zdi. Když jsme se rozcházelí, vyslovil Smolík prosbu, že by se mnou ještě rád chvíli mluvil mezi čtyřma očima. „Budeme spolu vysluhovat Večeři Páně, a ty se na mě asi zlobíš.“ Z jeho řeči plné zámlk jsem si poskládal dohromady, co ho trápí. Že jsem mu k šedesátinám napsal z naumburského semináře smutně vyčítavou pohlednici. Že jsem u nich doma – pozval si k sobě nejen své bývalé vikáře, ale i nás, své současné studenty – pronesl mladicky nehoráznou větu, že theologicko-církevní ortodoxie u nás zvítězila nad theologickými neoliberaly za faktické podpory ruských tanků. „Ještě nikdo mého muže tak neurazil jako dnes vy,“ řekla mně při loučení vyčítavě, ale nikoli zle paní profesorová. Ve tmě děkanovy pracovny jsem zašeptal: „Ne, vůbec se na vás, pane profesore, nezlobím.“ To už jsem byl

69 Josef Smolík, *Bonhoefferova kritika náboženství*, *Studie a texty* 2 (1978), 51–68; německy s věnováním „Helmutu Gollwitzerovi k sedmdesátinám“: *Bonhoeffers Kritik der Religion*, *Communio viatorum* 21 (1978), 15–27, převzato do východoněmeckého souboru *Erbe im heute. Gesammelte Aufsätze zur Kirchengeschichte, Praktischen Theologie und Ökumenik*, Berlin: EVA, 1982, 119–130.

na nejlepší cestě k tomu stát se barthiánem. A víc než děkanova diskutabilní politika u mě vážil ekumenikův neoddiskutovatelný pro-katolicismus, mimochodem režimem nevídaný. Těšilo ho, že jsme v semináři pro texty našich kázání sáhli k perikopám tehdy konečně vydaného *Českého misálu*, nic nenamítal proti eucharistické modlitbě Limské liturgie a příslušné prefaci z katolického misálu.

Moje poslední vzpomínka je zároveň posmutnělá i povzbudivá. Na počátku pašijového týdne roku 2008, na Květnou neděli, mu odešla paní Květa. Na velikonoční pondělí odpoledne jsem vytočil jeho telefonní číslo. „Smolík.“ – „Jan Štefan. *Kristus vstal z mrtvých*, Josefe.“ Uběhla jen malá chvilka a šestaosmdesátník odpověděl, jak se na křesťana sluší a patří, liturgickým jazykem východní církve: „*Vo istinu voskrese.*“ Vzpomněl si snad na společně prožité pravoslavné Velikonoce v Zagorsku v dubnu 1981? Nevěděl, že příští Velikonoce už bude slavit v nebeském Jeruzalémě. Jak, to neví učitel žádné theologické fakulty.

Prof. ThDr. Jan Štefan

Univerzita Karlova, Evangelická teologická fakulta

Černá 9, pošt. příhr. 529

115 55 Praha 1, Česká republika

stefan@etf.cuni.cz